



## **Verslag Smederij Volkscultuur**

### **Erfgoed Brabant en Schatten van Brabant**

**Datum: 29 september 2009**

**Locatie: Parrotia Podium Roosendaal; Markt 54, 4701 PH Roosendaal**

**Tijd: 13.30-17.30 uur**

Deelnemers: Anja Rath (Thuiszorg West-Brabant), Meriam van Eekelen (Thuiszorg West-Brabant), Bianca Kanters (Fiom), Annette van Hulst (Fiom), Claartje Rijkers (Markiezenhof), Laurie Faro (UvT), Willy Brok (Stichting Zet), Juan Jonas (Palet), Jos Swanenberg (Erfgoed Brabant/UvT), Sandra Uijlenbroek (Provincie Noord-Brabant), Jules Verschuuren (Erfgoed Brabant), Elles van Pinxteren (Provincie Noord-Brabant), Heleen Moors (Movile), Simone Kramer (Schatten van Brabant), Geurt Grosfeld (Schatten van Brabant), Mitchell Droog (Uit in Brabant/vrijetijds huis), Juul Bollen (Ziekenhuis Oost-Limburg), Katrijn D'Hamers (Faro/Brussel), Helma van Rijn (TU Delft), Margreet Kloosdijk (De Landrijt), Ida van der Lee (Allerzielen Alom) en Liesbeth Sparks (notulist).

Om 14.05 uur opent dagvoorzitter Sandra Uijlenbroek de bijeenkomst. Zij heet de deelnemers van harte welkom in het theater: bij uitstek een plek voor ontmoetingen. Het doel van deze bijeenkomst is om een eerste stap te zetten voor de concrete invulling van het project 'Gezinsplanning' van Erfgoed Brabant. De daadwerkelijke 'smederij', aan het einde van de middag, is bedoeld voor het smeden van plannen en samenwerkingsverbanden. Nadat alle deelnemers zich kort hebben voorgesteld begint de eerste presentatie.

### **14.15-15.00 Inspiratieproject: In-fusion**

Katrijn D'Hamers licht het Vlaamse project In-fusion toe, dat inmiddels ten einde is gekomen. In opdracht van de Vlaamse Minister van Cultuur ontwikkelde FARO in 2008 een groot erfgoed- en diversiteitsproject. Het project had drie pijlers: een rondreizende luistertentoonstelling die tien Vlaamse ziekenhuizen aandeed, uiteenlopende lokale activiteiten en een wereldburger-project waar tien basisscholen aan meewerkten.

Het project was opgebouwd rond zeven thema's: begin en einde, (rituelen rond geboorte en dood), kinderen en ziekte, ouderen en gezondheid, pijn en medicijn, ziel en lichaam (nadenken over doodgaan), zien en begrijpen (medische beeldvorming) en dag en nacht (veranderende dagelijkse orde in een ziekenhuis). De rondreizende tentoonstelling, met foto's en interviews over de verschillende thema's, werd opgesteld in ontvangsthallen van ziekenhuizen. De lokale activiteiten en het schoolproject behandelden eveneens één of meerdere van de zeven thema's.

Katrijn D'Hamers geeft op basis van haar ervaringen met In-fusion een aantal adviezen. Zij stelt dat het succes van het project samenhangt met de inzet van een 'trekker' in het ziekenhuis: alleen als een communicatiemedewerker zich actief inzette voor het project was het echt succesvol. Zij adviseert gebruik te maken van aanwezige communicatiekanalen en om bijvoorbeeld vrijwilligers in te zetten. Ook is het belangrijk, stelt ze, om vooraf goed na te denken over het te gebruiken materiaal. Zo bleek pas tijdens het gebruik hoe log en onhandelbaar de tentoonstellingmaterialen van In-fusion waren.

Het ZOL – Ziekenhuis Oost-Limburg – werkte aan het project mee. Juul Bollen, communicatiedeskundige van het Genkse ziekenhuis, vertelt dat het ZOL meedeed vanwege imagoverzorging en het openbare karakter van het hospitaal. In en rond het ziekenhuis werden in het kader van In-fusion verschillende tentoonstellingen en projecten georganiseerd. Indrukwekkend



vond Juul het project *Materna Prima*. Een praalwagen met een mythische oermoeder werd opgesteld in de ontvangsthal. Bezoekers van het ziekenhuis konden in haar gesloten koffer geheimen en wensen kwijt. Uiteindelijk vond men na afloop 400 boodschappen terug in de koffer. Met die boodschappen is overigens niet gedaan, vanwege het anonieme karakter van het project.

Andere projecten waren bijvoorbeeld interviews met kinderen over het thema leven en dood, en een tentoonstelling over geboortekaartjes van vroeger en nu. De centrale tentoonstelling was volgens Juul Bollen een goede houvast om andere projecten aan op te hangen. Actieve medewerking van lokale organisaties was volgens hem onontbeerlijk voor het succes.

### **15.00-15.15 uur Pauze**

Na de pauze vragen andere deelnemers de Vlaamse gasten naar hun ervaringen. Juan Jonas vraagt Juul Bollen of het ziekenhuis nog iets doet met het project. Daarop antwoordt hij ontkennend. Dit soort projecten zijn niet de *core business* van zijn afdeling. Er zijn zoveel andere dingen te doen, dat opvolgen niet mogelijk is.

Jules Verschuuren is benieuwd of het ziekenhuis een beeld heeft van de respons van het publiek. Bollen legt uit dat er geen grote evaluatie heeft plaatsgevonden, en dat de respons van het publiek dus niet gemeten is. Katrijn D'Hamers voegt daaraan toe dat van de lokale activiteiten de respons wel bekend is, maar dat een evaluatie in ziekenhuizen moeilijk was vanwege de complexe aard. D'Hamers zegt dat de ontroering en herkenning de kracht was van dit project.

### **15.15-15.45 uur Inspiratieproject: Klessebessers**

Helma van Rijn, promovenda Industrieel Ontwerpen aan de TU, vertelt hoe haar interactieve spel voor demente bejaarden, *De Klessebessers*, tot stand is gekomen. Vier voorwerpen, een telefoon, een radio, een televisie en een koffertje, laten filmfragmenten zien of audiofragmenten horen die het lange-termijn-geheugen van de ouderen prikkelen en een gesprek op gang brengt. Het spel is het winnende ontwerp van een wedstrijd die werd uitgeschreven door de provincie Noord-Brabant.

Na observatie in het verzorgingshuis verwerkten Helma en haar mede-ontwerper hun verworven inzichten in het ontwerp. Toen de twee ontwerpers op basis van het prototype de ontwerpwedstrijd wonnen, ontvingen zij een subsidie om het product verder te ontwikkelen. De lastigste klussen waren het ontwikkelen van de software en het verzamelen van de beeldfragmenten. Uiteindelijk werd het spel tentoongesteld op de Dutch Design Week in Eindhoven. Verzorgingshuis De Landrijt in Eindhoven mocht het vervolgens als eerste in gebruik nemen.

Margreet Kloosdijk, activiteitenbegeleider bij De Landrijt in Eindhoven, vertelt hoe *De Klessebessers* daar wordt toegepast. Alle afdelingen gebruiken het spel, met maximaal zes bewoners per keer. Zij ziet dat het spel de bewoners een gevoel van welbevinden geeft; zij vinden het fijn om over vroeger te praten. Het spel wordt gebruikt als herinneringsactiviteit, om het lange-termijn-geheugen te stimuleren. Margreet vindt het spel niet alleen visueel aantrekkelijk, maar is ook te spreken over het praktisch ontwerp: er zijn geen losse snoeren en het is erg gebruiksvriendelijk.

De ervaring leert dat de telefoon het minst geschikte onderdeel is, omdat de boodschap die erdoor gespeeld slechts door één bewoner gehoord wordt. Verder zouden de activiteitenbegeleiders



graag meer controle willen hebben op de fragmenten die worden afgespeeld. Zo zou het gesprek meer gestuurd kunnen worden. Voor jonge dementerenden is het spel niet zo geschikt, omdat het niet aansluit bij hun belevingswereld.

Jules Verschuuren vraagt of andere instellingen ook interesse hebben getoond in het aanschaffen van het spel. Helma vertelt dat een aantal instellingen inderdaad belangstelling heeft getoond. Het ontwerpteam heeft echter besloten pas na verder onderzoek eventueel op verkoop over te gaan. Juan Jonas vraagt of het spel zou kunnen worden aangepast aan de belevingswereld van migrantengroepen. Helma antwoordt dat dat zeker mogelijk is. Nu het spel in de praktijk wordt getest leert het team bovendien welke thema's goed werken. Zo blijkt afstemming op de regio erg belangrijk.

Mitchell Droog vraagt zich af wat het spel De Landrijt waard zou zijn. Margreet Kloosdijk merkt op dat zij niet over het budget gaat, maar dat tienduizend euro (de waarde van het spel) haar een hoog bedrag lijkt voor een verzorgingsinstelling. Ida van der Lee voert aan dat het spel misschien winst oplevert omdat de ouderen minder zorg nodig hebben. Dat is volgens Margreet Kloosdijk niet het geval. 'Maar het gevoel van welbevinden is natuurlijk onbetaalbaar', zegt zij. Jules Verschuuren merkt ten slotte op dat als het team meerdere spellen zou kunnen verkopen, de prijs waarschijnlijk naar beneden zal gaan.

#### **15.45-16.00 uur Inspiratieproject: Allerzielen Alom**

Ida van der Lee, beeldend kunstenaar, is sinds een aantal jaar bezig met het project Allerzielen Alom. Het motto van het project is: 'De doden niet verzwijgen maar vieren, om wie ze waren en wat ze te vertellen hebben.' Het doel is om de doden te herdenken op een manier die aansluit bij de huidige seculiere samenleving. Kunst kan volgens Ida optreden als vervanger van religie; het is een goed middel om de verbeelding in gang te zetten. De focus van dit project ligt op het herdenken. Daarmee is het anders dan het katholieke Allerzielenfeest, waar wordt gebeden voor de toekomst van de doden. Kunstenaars versieren begraafplaatsen met licht, vuur, klank en kunst.

Sinds het begin van het project in 2005 is Allerzielen Alom sterk gegroeid. Inmiddels doen zestien begraafplaatsen mee, verspreid over heel Nederland. Het project vindt altijd plaats tussen half oktober en half november. De verlichting en activiteiten zijn zo subtiel mogelijk. Het is niet de bedoeling dat het project een evenement wordt. Er zijn individuele activiteiten bij de graven, en ook collectieve plaatsen om doden te herdenken die niet op de begraafplaats begraven liggen.

Voorbeelden van activiteiten zijn namenzingen bij een vuurcirkel, en reliekkastjes met herinneringen. De kunstenaars spelen volgens Ida een belangrijke rol, omdat zij de vorm en betekenis goed in de gaten houden. Belangrijk is dat Allerzielen Alom geen algemeen herdenkingsproject is, maar gericht op het individu.

#### **16.00-16.15 uur: Presentatie project Gezinsplanning Monique Groot**

Monique Groot, projectleider bij Erfgoed Brabant, benadrukt dat 'Gezinsplanning' een werktitel is, gekozen omdat dit nieuwe project zich zal bezighouden met geboorte, zuigelingensterfte, gewenste kinderloosheid en ongewenste kinderloosheid. De aanleiding ervoor is het feit dat er weinig ruimte lijkt te zijn voor droevige verhalen rond deze thema's. Bovendien komen publicaties rond geboorte vaak niet aan bij mensen die geïnteresseerd zouden zijn.



Per thema stelt Monique twee vragen:

- Hoe gaan mensen om met deze thema's? Hebben zij rituelen om deze zaken te duiden?
- In hoeverre ervaren mensen keuzevrijheid?

Het is de bedoeling dat de actualiteit wordt afgezet tegen ervaringen in Brabant uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Ter illustratie laat Monique een filmfragment zien uit de jaren tachtig, waarin een aantal vrouwen vertelt over de bemoeienissen van de katholieke kerk met bijvoorbeeld anticonceptie.

Monique wil graag samenwerken met professionals die in hun dagelijks werk met deze verhalen in aanraking komen. Zij wil verhalen verzamelen vanuit de medische, maatschappelijke en religieuze perspectief. Het eerste concrete idee is om – in samenwerking met thuiszorg West-Brabant – een boekje te maken over kraamtijd. Het boekje zal gaan over zwangerschapsvoorlichting, bevallingsrituelen, zuigelingenverzorging, moederzorg en kraamtrends. De actualiteit wordt afgezet tegen de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Via kraamzorg West-Brabant zal het boek worden verspreid. Het tweede concrete idee is een reizende informatiezuil met verhalen en bewegend beeldmateriaal over geboorte, zuigelingensterfte, gewenste en ongewenste kinderloosheid. De zuil moet geplaatst worden op plekken waar in ieder geval mensen komen die met het thema te maken hebben zoals verloskundige praktijken, poliklinieken gynaecologie, zwembaden (zwangerschapswemles).

Er zijn verschillende vragen die nog beantwoord moeten worden. Welke fragmenten en verhalen zijn belangrijk om toe te voegen? En kunnen de verdrietige verhalen (zuigelingensterfte, ongewenste kinderloosheid) ook genoemd worden? Het is belangrijk dat de verhalen informatie geven, maar misschien kunnen mensen ook hun eigen verhaal vertellen? En ten slotte is het misschien goed om na te denken over hoe de informatie wordt verwerkt na afloop van het project.

Omdat het project nog in de beginfase zit zijn er nog veel mogelijkheden. De tijdsplanning is als volgt: Op 8 maart 2010, Internationale Vrouwendag, zouden het boekje en de tentoonstelling af moeten zijn. De afsluiting zou bijvoorbeeld op Allerzielen (2 nov 2010) of Internationale vrouwendag 2011 kunnen plaatsvinden.

### **16:45-17.30 Smederij, onder leiding van Geurt Grosfeld**

In dit laatste gedeelte van de bijeenkomst wisselen de deelnemers ideeën en gedachten uit over het projectvoorstel 'Gezinsplanning.'

Laurie Faro vertelt dat het project haar aanspreekt, vanwege de verwantschap met haar eigen onderzoek: sterfte rond de geboorte. Zij interviewt mensen die dat in het verleden hebben meegemaakt en vraagt hen naar hun belevingen. Het valt haar op dat de houding van de RK-kerk ten opzichte van ongedoopte, gestorven kinderen sinds het jaar 2000 geheel is veranderd. Werden deze baby's vroeger stiekem en in ongewijde grond begraven, tegenwoordig zijn op veel begraafplaatsen monumenten voor hen opgericht.

Geurt Grosfeld vraagt zich af, hoe het particuliere van deze verhalen tot iets gemeenschappelijks gemaakt kan worden. De smederij gaat door op deze vraag. Monique Groot antwoordt daarop dat dit project vooral belangrijk is voor mensen die deze nare dingen meemaken. Laurie Faro is het daarmee eens. Zij stelt dat alleen al het vertellen van hun verhaal voor veel mensen erg belangrijk is. Ook Ida van der Lee heeft gemerkt dat het publiceren en lezen van



ervaringen voor sommige mensen al een vorm van verwerking is.

Mitchell Droog is opgefallen dat mensen graag hun ervaringen kwijt willen, maar dat in de bestaande zorg weinig ruimte is om die ervaringen te delen. Dat gebeurt voornamelijk op internet. Daar zou de zorg volgens hem beter op kunnen inspelen.

Geurt is naar aanleiding van deze opmerking benieuwd of het project interactief zal zijn. Monique antwoordt dat zij zeker aansluiting probeert te vinden bij bestaande platforms. Maar zij wil deze droevige verhalen ook graag op nieuwe plaatsen brengen. Zij benadrukt dat het wel belangrijk is dat mensen weten wat voor soort verhalen ze gaan horen. Een moeilijke kwestie vindt zij hoe een keuze te maken uit de verhalen.

Laurie Faro vraagt zich af wat eigenlijk het doel is om mensen met deze verhalen te confronteren. Monique zegt dat het doel uiteindelijk is om mensen de kans te geven hun eigen verhaal te doen. Zij heeft gekozen voor verhalen uit het verleden, legt zij uit, omdat teruggaan in de tijd het verhaal vaak neutraler en minder heftig maakt.

Helma van Rijn merkt op dat het haar erg leuk zou lijken, als ze zwanger was, om te weten hoe het bij haar moeder of oma was geweest. Zij oppert dat dat misschien een geschikte invalshoek zou kunnen zijn. Bianca Kanters stelt vervolgens voor om de te bereiken doelgroep breder te maken dan alleen zwangeren. Die zijn per slot van rekening niet ongewenst kinderloos.

Geurt komt terug op de vraag hoe je deze heel persoonlijke kwesties geschikt maakt voor de gemeenschap. Monique is zich ervan bewust dat het onderwerp erg privé is, en soms gevoelig ligt. Zij benadrukt dat juist daarom de samenwerking met alle aanwezige partijen zo belangrijk is. De professionals kennen de pijnpunten en gevoeligheden. Door samenwerking kan zij het eindproduct en de te kiezen locaties zo goed mogelijk afstemmen op behoeften. Palet zou bijvoorbeeld kunnen helpen bij het afstemmen van het project op de allochtone doelgroep.

Claartje Rijkers stelt voor om scholen of musea te betrekken bij het project: daar zouden tentoonstellingen kunnen worden gehouden. Monique beaamt dat een tentoonstelling belangrijk is, maar dat er veel mensen zijn die het museum niet kunnen vinden.

Het gesprek komt vervolgens op de verhalen. Ida stelt dat verhalen vaak nogal algemeen worden gehanteerd. Aan wie je het verhaal vertelt is ook belangrijk voor het uiteindelijke verhaal. Geurt is het daarmee eens: het algemene verhaal raakt niet, het particuliere wel. Jos Swanenburg voegt toe dat ieder verhaal een *trigger* zou moeten zijn voor een volgend verhaal. Dan kun je de continuïteit van het project waarborgen. Mitchell Droog is het daarmee eens. Het zien van persoonlijke verhalen vormt vaak een *trigger*, dat zie je ook op de community-sites die hij eerder noemde.

Juan Jonas oppert dat om ook de allochtone doelgroep te bereiken de verhalen misschien vertaald moeten worden. Monique antwoordt daarop dat de GGD het kraamboek door een vertaalbureau laat vertalen.

Jules Verschuuren heeft zijn twijfels over de koppeling naar de jaren vijftig en zestig. Vanuit wetenschappelijk oogpunt is dat misschien interessant, maar de inhoud van het project moet iets zijn waar mensen van nu iets mee kunnen. Geopperd wordt dat de historische link belangrijk kan zijn voor de relatie tussen jongere en oudere generaties. Monique stelt verder dat het filmfragment niemand onberoerd liet. Het historische verhaal roept verwondering op.

Ten slotte vraagt Geurt wie er aanknopingspunten ziet om Monique te helpen. Bianca Kanters vindt het een interessant project en stelt dat ook de invalshoek van tienermoeders misschien



belicht kan worden. Ook kan een link gelegd worden met de naaste omgeving van mensen die te maken hebben met bijvoorbeeld ongewenste kinderloosheid. Claartje Rijkers zegt te kunnen helpen met beeldmateriaal, een plaats voor de tentoonstelling en educatie. Ida van der Lee wil graag met Allerzielen in Bergen op Zoom meedoen aan het project. Juan Jonas denkt dat hij aanknopingspunten ziet. Hij zal eerst anderen moeten overtuigen. Mitchell Droog draagt graag bij met advies over het bereiken van de verschillende doelgroepen. Helma van Rijn oppert dat studenten van de TU Delft zouden kunnen meedenken over de vorm van de tentoonstelling. En Meriam van Eekelen van thuiszorg West-Brabant weet zeker dat zij veel verhalen van kraamverzorgsters zal kunnen verzamelen.

Om 17.30 sluit de Monique de vergadering. Zij dankt de aanwezigen voor hun komst. Om de geboorte van het project te vieren, deelt zij kleine kraamtraktaties uit.